

הכותב עם תלמידי המכינה הקדם-צבאית "מיתרים לכיש" בנחל עוז. צילום: אדי ישראל

חלון בזמן

פרק הלימוד שאחרי התיכון, במכינות ובמדרשות, מעניק לצעירים הזדמנות לגבש את זהותם ולכתוב את הפרק הבא של הסיפור הציוני. בתקופה של חיפוש דרך לאומי יש לכך חשיבות רבה

/ יניב מזומן /

פיק כך שהעמדה הנפשית שלהם נוטה להיות יותר גמישה ופתוחה מחשבתית. לכן, מה שמושג בחלון הזמן הזה, במשך שנה או שנה וחצי, הוא בדרך כלל ייחודי וקשה להשגה במסגרות חינוכיות אחרות.

בין הגשמה ציונית להגשמה עצמית

חלק מהאתגרים שעמדו בפני מדינת ישראל בעבר השתנו והתחלפו במשימות אחרות, אתגרים אחרים לבשו צורה שונה, אבל הם עדיין כאן ודורשים טיפול. ישנם נושאים שדווקא בני הנוער עשויים לחולל בהם שינוי, בזכות היכולת שלהם לחשוב על דברים מחדש. בתקופה כזו, כאשר מדינת ישראל חזקה ומבוססת, העיסוק בשאלות זהות, מהות ותרבות, בוער יותר. כך כתב ברל כצנלסון בהספדו על ביאליק:

עכשיו אנו עומדים בארץ בתקופה של בניה ראושונית... עוד אין לנו פנאי לחיים רוחניים עמוקים. הדבר היחיד שמצדיק את חיי דורנו, שנותן להם טעם, שמנחיל להם ערך קיים הוא מאמץ הבנייה

מגורים וכו'. הוזהות האישית אמנם אינה מפסיקה להתגבש ואף להשתנות כל החיים, אך ישנם שלבים קריטיים ומשמעותיים של עיצובה.

לצד עיסוק בשאלות זהות, התלמידים שמגיעים ללימוד בשלב הזה של חייהם מבקשים גם לחקור וליפתח עמדה בנוגע לאתגרים העומדים בפני מדינת ישראל והעם היהודי. הם קיבלו מהבית ומהסביבה תפיסות עולם שונות, ובשלב הזה של חייהם הם מבקשים לבחור בעצמם בתפיסות ובהזות שלהם. זה נכון גם כאשר טוב להם עם התפיסות שקיבלו, אך הם מבקשים לחזק אותן. ברבות מהמכינות הדתיות, המטרה המוצהרת היא חיווך היכולות לקראת ההתייחסות עם החשיפה לאורח החיים החילוני בסביבה הצבאית. זהו שלב שבו תלמידים שואלים את עצמם האם אמונותי נובעות רק מהמקום שבו גדלתי ומה שקיבלתי ממנו, או שעברתי תהליך שבו בחנתי את הדברים ובהחלתי בתפיסת העולם ובהזות שלי.

זהו שלב שעשוי גם להיות קצת מבלבל. ההתייחסות ניכרת לא ילדים, אבל הם עדיין צעירים מסי

לקראת א' אלול ו-1 בספטמבר, לא רק תלמידי בית הספר והגנים יתחילו את לימודיהם. גם מסיימי התיכון יתחילו דרך חדשה בישיבות, במדרשות, במכינות ובשנת שירות. כל אחת מהמסגרות הללו שונה, אבל מחבר ביניהן מכנה משותף: בכל אחת מהן עובדים התלמידים תהליך של בירור וגיבוש זהות, עניין משמעותי במיוחד בתקופה כשלנו. בדברים הבאים אבקש להתייחס לחשיבותו של פרק זמן זה.

התקופה שבין סיום התיכון לתחילת השירות הצבאי עשויה להיות "חלון זמן" של פניות ללימוד ולשאלות השאלות החשובות והגדולות של החיים. זוהי תקופה שבה צעירים וצעירות יכולים ללמוד על עצמם, לפתח את השקפת עולמם ואת המידות המוסריות שלהם, ללמוד על החברה הישראלית, מדינת ישראל והעם היהודי, ולחשוב מה מקומם ותפקידיהם במעגלים הללו, מתוך תחושת אחריות כלפי החברה והמדינה.

חלון הזמן זה משמעותי לפיתוח הזהות, בין השאר משום שבתקופה הזו מוטלות על התלמידים דים חובות מעטות יחסית. לרוב הם אינם צריכים לעבוד לפרנסתם, ועדיין לא הקימו משפחות. זאת ברוח דברי המדרש על כך שהתורה ניתנה לבני ישראל בהיותם "הולכי מדבריות ואוכלי מן", לפני הכניסה לארץ נשבת, שבה מוטלות על האדם חובות של עבודה, פרנסה ובניית בית.

הפסיכולוג אריק אריקסון הציע את המונח "מורטוריום" (moratorium), על מנת לתאר שלב שבו דוחים או משעים את המחויבויות השונות כדי לאפשר לאדם מרחב לבחון, לתת דין וחשבון לעצמו, ללמוד ולגלות עולמות חדשים כחלק מהמסע עבר מתקופת הנעור לבגרות. תקופה כזו מאפיינת שרת לאדם לצאת עם זהות ברורה ומגובשת, אשר יוצרת מחויבות עמוקה ומשמעותית יותר. בשלב הזה הדאגה איננה נתונה לעתיד המקצועי של התלמידים, אלא לעתידם הרוחני והתרבותי. בעולם שבו שוק העבודה הופך לטכנולוגי יותר ודורש עוד ועוד התמקצעות, חשוב מאוד שלא להזניח את מדעי הרוח על תכניהם המגוונים, שעלולים ללכת לאיבוד במערכת חינוך שמוגבלת בזמן ומשאבים.

לימוד תורה תמיד היה ערך יסודי וחשוב ביהדות. הפסוק "והגית בו יומם ולילה" מצטרף למאות מקורות המדגישים את המרכזיות שנוצרת ללימוד התורה בכל זמן, ובמיוחד ללימוד "תורה לשמה", המתייחסת למוטיבציה של הלומד. לא רק בתוך העולם הישיבתי ניתן ערך רב ללימוד תורה. בנאומו בפתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים אמר חיים נחמן ביאליק: "המושג 'תורה' התרומם בעיני העם אל גובה אין חקר לו".

היכנס למערה ולצאת ממנה

הלימוד עשוי להיות צלילה לתוך מים עמוקים שאין להם סוף, לימוד שמנתק את האדם מסביבתו, מעין תקופה של "כניסה למערה". אבל בסופו של דבר צריכה להיות יציאה מהמערה אל החיים. חלונות בית המדרש צריכים להיות פתוחים לעיסוק בשאלות של זהות, שייכות ומשמעות. התלמידים נקראים לגבש בעצמם תפיסות עולם וערכים מתוך הלימוד, ולבנות זהות המבוססת על השתייכות לערכים ולמורשת על סמליה ותכניה המיוחדים.

בחייהם של אותם צעירים עשויות להיות תקופות ניסיון של מורטוריום. "הטיול הגדול" שבו תרמילים צעירים יוצאים לראות עולם, או ההליכה ללימוד בתוכניות אחרי צבא, הם דוגמאות לפסק זמן שצעירים לוקחים לפני שהם מתחייבים ללימודים ומקצוע, הקמת משפחה, בחירת מקום

ד"ר יניב מזומן הוא ראש מועצת המכינות וראש רשת המכינות המעורבות "מיתרים לכיש"

טרום הקמת המדינה, שבהם "הכל היה פשוט נפלא עד שהגעתי". אנחנו יודעים שכל מה שמצטייר באור רומנטי ומלהיב היה גם קשה, וכבר בקהלת נכתב: "אל תאמר מה היה שהימים הראשנים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה" (קהלת ז, י). אבל אולי הגעגוע שהשיר מבטא הוא אל החלום שחל-מנו, אל התחושה שכולנו משתתפים במימוש חזון שהעניק לחיינו משמעות.

באופן טבעי, המשמעות הייתה ברורה יותר לדור שהיה קרוב לסיום מלחמת העיר לם השנייה, השואה והקמת מדינת ישראל, לעומת הדור שנולד לתוך מדינת ישראל כמדינה מבוססת ומשגשגת. גם ההתפיסת תחות של הרעיונות והסביבה התרבותית שבה אנחנו חיים מקשות עלינו יותר למי צוא משמעות. זהו האתגר הגדול של תקור פתנו.

אידיאל שאין לו סוף

בדבריו של ברל כצנלסון לעיל הוא מתאר כיצד הארץ נמצאת בתקופה של בנייה והקמה, ולכן עוד אין לעם "פנאי לחיים רוחניים עמוקים". הוא מסמן שם את השלב הבא בהמשך הדרך, כאשר הדעת תתפנה לעסוק בשאלות גורלנו התרבותי. זהו המעבר של הציונות מהרובד התשתיתי של הקיום הקונקרטי לרובד של משמעות רוחנית, שתחדש גם את העמדות והגישות הציוניות עצמן.

גם הרצל ראה בציונות לא רק שאיפה להקים מדינה לעם היהודי. בדברים קצ-רים שפרסם בכתב העת "תקוותנו" הוא מסמן את הכיוון הזה: "לזאת קראתי פעם בשם אידיאל שאין לו סוף, ובאמת חושב אני כי הציונות לא תחדל להיות אידיאל, גם לאחר שנשיג את ארצנו, ארץ-ישראל". להבנתו, הציונות לא תמצה את עצמה כתנועה חיה עם הקמת המדינה, אלא עליה להמשיך עם "השאיפה להשתלמות מוס-רית ורוחנית".

האם בינתיים הסיפור המשותף שלנו נפרם או התעמעם? מה הפרק הבא שייכתב בסיפור שלנו כעם וכמדינה? האם יש לנו דמויות של אנשי רוח מרכזיים שמסמנים עבור החברה כיוונים תרבותיים ורוחניים? התנועה הציונית ביקשה גם למרוד בעבר וגם להמשיך אותו. בתקופתנו האתגר הוא לבנות ליבה משותפת, סיפור משותף שנו-תן מקום לקבוצות שונות לבטא את ייחודן. דור הקמת המדינה חווה פעמים רבות את הקמתה של מדינה יהודית ריבונית כנס. עצם קיומה של המדינה שהעברית היא שפתה ושמנתהלת לפי לוח השנה העבי-רי נתפס אצלם כפלא. גם הדור שאחריו חי תחת איום קיומי. מאז הצליחה מדינת ישראל להתבסס, להשיג ביטחון ולהתגבש כמעצמה אזורית ומשגשגת.

הצעירים והצעירות שאני פוגש נולדו לשמחתנו לתוך מציאות של מדינה בטוחה יותר ומצליחה יותר. לכן, אם בעבר עצם הקמת המדינה העניקה כיוון ומשמעות ברורים, עבורם משמעות זו לא קיימת. בתקופה הזו עומד בפנינו אתגר גדול: לכ-תוב יחד עם הצעירים והצעירות את הפרק הבא בסיפור היהודי-ציוני. ●

עצמו... אבל עוד נצפנו לנו ימים. עוד ישובו יהודים רבים-רבים בארץ ומכאובינו התרבותיים לא יתנו להם דמי. ומה שנדון בימינו בזלזול, אם מעבודה קשה ואם מקהות-רוח, עוד יהפוך לבאים אחרינו למצוקת-נפש גדולה... ככה נתחבט בימים הבאים בשאלות גורלנו התרבותי (כצנל-סון, כתבים ו, עמ' 337).

להבנתי, אותה "מצוקת הנפש" שצפה כצנלסון מתקיימת בתקופתנו.

האדם מחפש אחר משמעות, מבקש להיות חלק ממהו גדול מגבולות עולמו הצר. את המשמעות הזו הוא מוצא בשייכות אל הקולקטיב, שמעניק לו ייעוד ותפקיד. אך בחיים קהילתיים מתקיים מתח בין הפרט, צרכיו ורצונותיו, ובין הקבוצה. לפי-עמים הפרט צריך לוותר כדי להיות חלק מהקבוצה, ולעיתים הקבוצה צריכה לדעת לתת מקום לכל אחד מחבריה. מוקי צור הציב נכון את המורכבות שבין מעגלי ההשתייכות של האדם - משפחה, קהילה וחברה - כשקבע: "הקשרים בין היחיד למי-שפחה, ובין קהילה ללאום ולמדינה תמיד היו מורכבים. מי שיועד נוסחה קבועה ליי-חסים ביניהם כנראה יטעה בגדול" (מוקי צור, הר, שדה, בית, עמ' 146).

בימינו, היסודות האינדיווידואליסטיים גוברים לפעמים על חשבון החיבור לכלל. בתנועות הנוער הציוניות קיים הביטוי "לצאת להגשמה", שמשמעותו יציאה החו-צה להגשמת ערכי התנועה בהתיישבות, בחינוך ובשאר משימות לאומיות. היום, כאשר אומרים לנוער "הגשמה" הם שור-מעים "הגשמה עצמית", שמשמעה עיסוק פנימי בצמיחה אישית, בפיתוח היכולות, הכישרונות והפוטנציאל הטמון באדם.

בשיר ששמו "הגשמה עצמית" מתייחס אריק ברמן באירוניה למקום של מימוש הפוטנציאל האישי: "אני עולה לירוש-לים למסיבה המיזומית, אני הולך לרחוץ ידיים בכיצה המקומית, אני אשים פתק או שניים בחומה האלוהימית, אבל לא לשם שמיים אלא לשם הגשמה עצמית". כאשר השאיפה המרכזית בסדר העדיפויות היא להגיע להגשמה עצמית, הכול סובב סביב עולמו הפרטי של האדם. באופן פרדוקסלי, דווקא אז חסר האדם תחושת סיפוק ואושר, שכן זו מגיעה לא רק ממימוש הפוטנציאל האישי אלא מחיבור למשהו שקיים מעבר לעצמנו. הרב יונתן זקס ציטט בעניין זה את אמרתו של ויקטור פרנקל בעקבות קיי-רקגור: "הדלת לאושר נפתחת כלפי חוץ".

יש קשר בין משמעות לאושר. אדם מאושר כאשר הוא נמצא בתוך עשייה מש-מעותית, ואדם שמחויב למשמעות שהוא מאמין בה, יהיה מוכן להתגבר על אתג-רים שונים בדרך. חברת הצריכה המערבית מעבירה לנו בשלל דרכים את התפיסה שהנאה היא אושר. עולם הפרסום יאמר לנו "קנו את המוצר שלנו, ואז תהיו מאושרים". זה לא נכון; הנאה אינה אושר. אושר מגיע מתוך מקום עמוק, שבו האדם מרגיש שהוא חי חיים ראויים ועושה דברים בעלי ערך.

השיר "יכול להיות שזה נגמר", שכתב יהונתן גפן, הוא שיר געגועים נוסטלגי ואולי גם קינה על תום התקופה שקדמה לו, ימי